मूले स्त्रीणाम् । पुरुषकर्षूत्रयं साज्येनोदकेन पूरयेत् स्त्रीकर्षूत्रय साज्येन पयसा दध्ना मांसेन, पयसा च प्रत्येकं कर्षूत्रयं पूरयित्वा जपेत्" विष्णु० । ४गर्त्तमात्रे च । "कर्षूरीरणवति" कात्या० २१,३ २६ । "कर्षूः कुहर उच्यते" कर्कः अस्य ह्रस्वान्तमपि । "दक्षिणतः कुटिले कर्षू खात्वा क्षीरोदकाभ्यां पूरयन्ति सप्तोत्तरतः प्राचीरुदक्स्थाः" कात्या० २१,३,२६ । "श्मशानत उत्तरतः कुटिले कर्षू गर्त्तौ खात्वा" कर्कः ।

कर्हि अव्य० कस्मिन् काले किम्+र्हिल् कादेशः । अनद्यतने कस्मिन् काले इत्यर्थे । कर्हि स्वित्तदिन्द्र यत्नृभिः" ऋ० ६,३५,२ ।

कर्हिचित् अव्य० कर्हि+चित् मुग्ध० पा० मते भिन्नं पदद्वयम् । कस्मिंश्चित्काले इत्यर्थे । "अश्विना यद्व कर्हिचित्" ऋ०५,७४,१० । अतएव पदकाराः कर्हि,चित् । इति भिन्नपदतया पेठुः"यदद्य कर्हि कर्हिचित्" ऋ०८,७२,५ ।

कल संख्यायां सक० शब्दे अक०भ्वा०आत्म०सेट् । कलते अकलिष्ट चकले प्रनिकलते ।

कल गतौ संख्यायाञ्च अद० चुरा० उभय० सक० सेट् । कलयति ते अचकलत् त । कलयाम्-बभूव आस-चकार चक्रे । गत्यर्थत्वात् ज्ञानार्थत्वमपि । "कलयन्त्यनुक्षणमनेकलवम्" माघः "व्याकुलितलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयजसारम्" जयदे० अन्यत्र "कलयति वलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुरौ" जयदे० । संख्यानञ्चात्र गणनं ज्ञानभेदश्च । "स पश्चात् संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम्" नीतिः "कलयेदमानमनसं सखि! माम्" माघः । "वाचामाचकलत् रहस्यमखिलं यथावत्पादस्फुराम्" मल्लि० । उच्चारणे च "माद्यन्तः कलयन्तु चूतशिखरे,केलिप्रियाः पञ्चमम्" । व्यासे "कालः कलयतामहम्" गीता । "कलनात्सर्वभूतानां स कालः परिकीर्त्तितः" ति० त० विष्णुध० । कलनीयम् कलयितव्यम् कलयिता कलितः । कलयन् कलयमानः कलयितुम् कलयित्वा व्याकलय्य । "कलितललितवनमालम्" जयदे० "करकलितकपालः कुण्डली दण्डपाणिः" वटुकस्तवः ।

अव-अवगमे अवकलयति वि+अव विवोजने "यदि व्यक्ते युक्तिव्यवकलनमार्गेऽसि कुशला" लीला० ।

आ+बन्धने "सुवर्णसूत्राकलिकधराम्बराम्, माघः ज्ञाने च" "वाचामाचकलत्" मल्लि० । "मकरध्वजहिरदमाकलयत्" "उक्तावलीराकलयाञ्चकार" इति च माघः ।

प्रति आ+प्रतिबोधे प्रत्याकलितसुदुर्नयः" दशकु० ।

उद्+उत्क्षिप्य ग्रहणे "स तस्य हस्तोत्कलितस्तदासुरो विक्रीडतो यदुवदहिर्गरुत्मतः" भाग०७,८,१६ ।

सम्+एकसंख्यापादनरूपे योगे । "अथ संङ्कलनव्यवकलननयोः करणसूत्रम्" "संकपदघ्नपदार्धमघैकाद्यङ्कयुतिः किल सङ्कलिताख्या" लीला० ।

कल नोदने प्रेरणे-चुरा०उभय०सक०सेट् । कालयति ते अचीकलत् त । कालयां बभूव आस चकार चक्रे । कालयितव्यः कालनीयः । कालयिता कालितः कालयन् कालयमानः । कालयित्वा आकाल्य । कर्म्मणि काल्यते अकालि अकालयिषाताम् अकालिषाताम् । "गवां शतसहस्राणि त्रिगर्त्ताः कालयन्ति ते" भा०वि० १००,७ । "गावो न काल्यन्त इदं कुतो रजः" भाग० ४,५,८ । सा गौरतृसकलं सैन्यं कालयामास दूरतः" भा०आ० ६६९० ।

कल पु० कल-शब्दे घञ् नि० अदृद्धिः । मधुराव्यक्ते ध्वनौ अमरः । "सारसैः कलनिर्ह्रादैः" "कलमन्यभृतानां भाषितं कलहंसीनां मदालसं सस्वनं" "निशान्ते भास्वत् कलनूपुराणाम्" रघुः । "कलपक्षिणोरवमुदासि वपुः" । "कलकाञ्चि काञ्चिदरुणत्तरुणः" माघः । कलप्रधाना काञ्चिर्यत्र एवं कलहंस इत्यादौ शा०त० समासस्तेन तस्य न तद्युक्तार्थता । अतएवामरेण "कलो मन्द्रस्तु गम्भीरस्तारोऽत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु" मन्द्रादीनां त्रयाणामेव त्रिलिङ्गत्वमुक्तम् । "उदकण्ठ कण्ठपरिवर्त्तिकलस्वरशून्यगानपरया परया" माघः । कड़-मदे अच् डस्य लः । २शुक्ले चरमधातौ न० मेदि० । ४कोलिटले पु० शब्दच० । ४साबटले पु० राजनि० । ५अजीर्णे त्रि० मेदि० । कलाऽस्यस्य अच् । कलान्वितेऽवयवे च । [स्त्रियां जातित्वात् ङीप् ।

कलक पुंस्त्री कल-चु० ण्वुल् । शकुलमत्स्ये हेमच० ।

कलकण्ठ पुंस्त्री कलः कलप्रधानः कण्ठोऽस्य । १कोकिले २हंसे, ३पारावते च । जातित्वेऽपि संयोगोपधत्वात् स्त्रियां न ङीप् किन्तु स्वाङ्गत्वात् ङीप् । कलध्वनियुक्तकण्ठके त्रि० स्त्रियां ङीप् ।

कलकल पु० कलप्रकारः गुणवचनत्वात् प्रकारे द्वित्वम् । कोलाहले । "चलितया विदधे कलमेखलाकलकलोऽलकलोलदृशाऽन्यया" माघः । कलस्य शालदृक्षस्य कला यत्र । २शालनिर्यासे मेदि० ।

कलकीट पु० कलप्रधानः कीटः शा०त० । कीटभेदे । तत्र भवः पलद्या० अण् । कालकीट तद्भवे त्रि० ।